

УДК 339+33+338

Ходжаева Д.Б.

Институт підприємництва і сервісу

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В РЕСПУБЛІКИ ТАДЖИКИСТАН

Як і для більшості країн світу, так і в Таджикистані залишається проблема вдосконалення і підвищення ефективності прийнятих ними системи оподаткування. Необхідність постійного подолання природних суперечностей, спрямованих на лібералізацію методи державного регулювання економіки, зниження тривожного зростання інфляції та дефіциту бюджету є яскравим проявом закону єдності і боротьби протилежностей в податковій системі.

Ключові слова: регулювання, держава, індексація, оподаткування, стандарт.

Khodzhaeva D.

GOVERNMENT REGULATION AND PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

As with most countries in the world, and in Tajikistan remains the problem of improving and enhancing the effectiveness of their tax systems. The ongoing need to overcome the natural contradictions to liberalize the methods of state regulation of the economy, reducing the alarming rise in inflation and the budget deficit is a manifestation of the law of unity and struggle of opposites in the tax system.

Key words: regulation, state, indexing, tax standard.

Ходжаева Д.Б.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Как и для большинства стран мира, так и в Таджикистане остается проблема совершенствования и повышения эффективности принимаемых ими системы налогообложения. Необходимость постоянного преодоления естественных противоречий, направленных на либерализацию методы государственного регулирования экономики, снижение тревожного роста инфляции и дефицита бюджета является ярким проявлением закона единства и борьбы противоположностей в налоговой системе.

Ключевые слова: регулирование, государство, индексация, налогообложения, стандарт.

Ходжаева Д.Б.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Незмінно актуальними для більшості країн світу і у тому числі для Таджикистану залишаються проблеми вдосконалення і всілякого підвищення ефективності, прийнятих ними систем оподаткування. Відбиваючи діалектику ринку, специфіку місцевих умов і сучасних вимог, сьогодні вони стають все складніше і гостріше, все більше стикаються з рішенням принципово нових, нерідко прямо протилежних, завдань, що пов'язано із збільшенням використання різних функцій (фіскальною, стимулюючою, перерозподілу, управління) як самих податків, так і функціональних особливостей механізму управління ним. Необхідність постійного подолання цих природних протиріч, спрямованого на лібералізацію методів державного регулювання економіки, зниження загрозливого зростання інфляції і бюджетного дефіциту, є наочним проявом дії закону єдності і боротьби протилежностей усередині самої податкової системи.

Причиною, що визначає актуальність дослідження наслідків застосування використовуваних нині і в попередні роки механізмів розподілу фінансової підтримки регіонів, являється необхідність аналізу наслідків прийнятих в різні роки заходів по реформуванню податково-бюджетної політики на рівні регіональних бюджетів. Мабуть, в самому епіцентрі вищезгаданих проблем виявилися, передусім, постсоціалістичні держави, що розвиваються. Незалежно від обраної ними моделі реформування, динамізм трансформації їх економічних стосунків у вирішальній мірі залежить від успіху стабілізації усєї бюджетно-фінансової системи, в якій податкові стосунки, як відомо, є найважливішою складовою

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Податкова система на базі існуючого Податкового Кодексу Республіки Таджикистан не повністю відображає особливості соціально-економічного розвитку.

Оптимізація оподаткування дозволить поступально розвиватися підприємствам. Цей захід зміцнить бюджетно-податкову сферу країни. Особливості транзитної економіки в умовах глобальних інституціональних перетворень обумовлюють величезний бюджетний дефіцит, роблять важковирішуваним завданням формування прибутків держави. У цей специфічний момент фундаментальні закономірності побудови адекватних ліберальній економіці податкових стосунків в

чистому вигляді не спрацьовують. Проведення необхідних перетворень податкової системи стикається тут також і з численними труднощами політичного характеру. Ось чому такий важливий в цих умовах глибокий науковий аналіз відповідних їм податкових стосунків, перегляд концептуальних і методологічних основ власне податкової реформи.

В умовах стабілізації політичної ситуації в Таджикистані, коли основними актуальними проблемами країни починають виступати економічні проблеми, головною точкою протиріччя між інтересами держави, регіонів, колективів працівників і окремих громадян стають податки і розмір податкових вилучень.

Податки – це механізм, за допомогою якого держава у встановленому законом порядку вилучає у підприємств, організацій, установ, і фізичних осіб частина отриманого ними за певний період доходу і використовує отримані грошові кошти для фінансування своїх заходів і програм.

Податки використовуються не лише для мобілізації необхідних державних засобів. Вони можуть бути також використані державою для регулювання господарської діяльності підприємств при реалізації державної економічної політики, а також для вирівнювання прибутків різних податкових пільг галузям народного господарства і видам підприємницької діяльності, окремим категоріям громадян.

Законодавчий порядок вступу податків і встановлення їх елементів ставок, термінів сплати, визначення податкової бази, пільг, порядку числення і сплати податків, дозволяє гласно, з урахуванням думок народних депутатів усіх рівнів. Збалансувати інтереси держави і інтереси інших груп населення республіки, контролювати прибутки і витрати держави, об'єми і напрями використання мобілізованих до державного бюджету засобів. Велика робота здійснюється по збору податків уповноваженими на це державними органами – податковими і митними службами, Фондом соціального захисту, а також банківськими установами. Незважаючи на різні труднощі, пов'язані із спадом виробництва, що триває, високим рівнем інфляції, непроходженням платежів, зміною використовуваної в республіці валюти, вказані органи останні два роки постійно виконують плани мобілізації до державного бюджету встановлених податкових платежів. Така робота контролюючих органів обумовлена створенням необхідною законодавчою і іншою нормативною бази, сформованої в країні майже на рівному місці без достатнього досвіду і необхідних ресурсів, бази, яка, незважаючи на безперервні зміни і доповнення,

зберігає певну стійкість і надійність вступу державних прибутків.

Звичайно, діюча в республіці податкова система не позбавлена недоліків. Про необхідність її реформування широко говориться, особливо останнім часом, на усіх рівнях влади і управління республіки. Адже, незважаючи на наявність понад 21 встановлений податковий платіж, судячи по податковій статистиці, тільки 5 податкових джерел забезпечують 67 % усіх податкових прибутків бюджету.

Свідченням практичної роботи у напрямі податкового вдосконалення є підготовлений Урядом республіки Податковий кодекс, який законодавчо встановив і ввів у практику оподаткування. Велика кількість раніше упущених понять і визначень, взаємопов'язаний між собою в єдиному документі усе рані ухвалені податкові закони, конкретизував і істотно скоротив перелік введених податкових платежів з урахуванням здійснюваної державної податкової політики.

Ліквідовані позабюджетні фонди міністерства і відомств республіки. Бюджетне фінансування здійснюється через сформоване в Міністерстві фінансів управління Казначейства, переведені в Ощадбанк рахунку бюджетних організацій і установ. Контроль за збором і витрачанням соціальних внесків, підприємств здійснює Фонд соціального захисту населення. Введений єдиний порядок державної реєстрації в нотаріальних конторах створюваних підприємств, установ і організацій (окрім банків). Значній мірі скорочені пільги по податку на додану вартість, і податку на прибуток, посилений валютний і митний контроль, вводилася спрощена система обліку, звітності і оподаткування для суб'єктів малого підприємництва.

Найбільш узагальнюючим, характеризуючим роль податків показником в житті суспільства і держави є податковий тягар. Він визначений як відношення загальної суми податкових зборів до валового внутрішнього продукту. Він показує, яку частину виробленої за певний період народним господарством республіки продукції, держава перерозподіляє за допомогою податково-бюджетних механізмів. Економісти стверджують, що зростання податкового тягара може привести до збільшення державних прибутків тільки до якоїсь межі (зазвичай називають граничний розмір податкових вилучень 30% від доходу), поки не почне скорочуватися оподатковувана частина національного виробництва. Коли ця межа буде перевищена, зростання податкової ставки приведе не до збільшення, а до скорочення прибутків бюджету. У зв'язку з цим

задачу поживлення ділової активності належить вирішувати шляхом полегшення податкового тягаря. Зниження ставки оподаткування призводить (за інших рівних умов) до зростання виробництва, яке надалі компенсує тимчасове зменшення державних прибутків.

Підвищення обсягів виробництва без інфляції досягається головним чином умілим маніпулюванням податковими ставками, податковими пільгами і прогресивністю оподаткування. У другій половині 80-х початку 90-х років провідні країни світу, такі, як США, Великобританія, Німеччина, Франція, Японія, Швеція і деякі інші, провели податкові реформи, спрямовані на прискорення накопичення капіталу і стимулювання ділової активності. У цих цілях понижені ставки податку на прибуток корпорацій.

Аналіз останніх досліджень, в яких позначено вирішення проблеми. Слід зазначити, що за останні роки, зниження ставок податків, що стягуються в Таджикистані, здійснювалося одночасно із збільшенням абсолютних розмірів наміченого вступу державних податкових прибутків у порівнянні з показниками бюджету за ці роки.

Для розуміння такої невідповідності слідус, в перших, взяти до відома, що в колишні роки частина податкових прибутків держави не була врахована в прибутковій частині бюджету, оскільки ці прибутки вносилися до безлічі законодавчо створених і функціонуючих позабюджетних фондів, засоби яких використовувалися для фінансування державних міністерств і відомств на додаток до фінансових ресурсів, що виділялися з бюджету. У 1997 р. більшість з таких позабюджетних фондів законодавчо ліквідована. З 1998 р. такі прибутки повинні враховуватися в прибутках і витратах державного бюджету, визначений порядок використання цих засобів через Управління Казначейства Міністерства фінансів республіки. Відповідно повинен змінитися і показник частки податкових вилучень у ВВП. За оцінками, доля неврахованих податкових прибутків складає не менше 10 % фактичних податкових вступів.

Згідно з найобережнішими оцінками, в республіці показник надходження податків не перевищує 18,2 %, тобто 10 % платників податків ухиляються від сплати податків і, відповідно до інших 90% платників податків доводиться нести усю тяжкість податкового тягаря і забезпечувати прибутки бюджету. У результаті загальний розмір податкового тягаря, фактично покладених платника податків, з урахуванням вказаних чинників, може скласти 40 % ВВП.

Дж. М. Кейнс стверджував, що при зміні величини доходу, що розташовується, на 1 долар, споживачі змінюють об'єм реального

споживання в тому ж напрямі на певну частину цього долара. Цю частину він назвав граничною схильністю до споживання. Точно також зменшення прибутків на 1 долар приведе до зниження споживання на ту ж частину долара.

Звичайно, розрахунок, приведений вище, багато в чому спрощений. Головними спрощеннями, прийнятими в приведеному розрахунку, є наступне:

1. Підприємства витратять на своє споживання однакові частини доходу, отримані ними у вигляді скорочення податків.

2. Додатковий попит, що зародився, буде більшою мірою задоволений, усередині республіки (система замкнута).

У реальності попит, що стимулює державою, частенько чинить позитивний вплив на інвестиції виробництва. Система розглянута в короткостроковому періоді при фіксованому рівні цін. По цьому в реальності підвищення витрат викликає зростання цін, встановлення високих процентних ставок, дисбаланс цін внутрішнього і зовнішнього ринку.

Втрата колишніх ілюзій про масовий приплив іноземних приватних інвестицій в Таджикистан при переході до ринку вимагає термінового дослідження інших фінансових джерел для реформування і розвитку економіки країни. У зв'язку з цим, державній економічній політиці, що реалізовується в країні, слід обернути, на серйозну увагу питання розвитку зовнішньоекономічної діяльності нашої країни. Випереджаючого зростання її зовнішньої торгівлі в порівнянні із зростанням ВВП, підвищенню об'ємів і зміні структури експорту національних підприємств [1, с. 66].

Швидкі темпи зростання економіки країн Південно-східної Азії і Китаю, що розвиваються, є яскравою ілюстрацією значущості активної зовнішньоекономічної політики для країн з перехідною економікою. Формування ефективної зовнішньоекономічної політики республіки з урахуванням досвіду інших країн, в першу чергу за рахунок реалізації в Таджикистані заходів, щодо податкового стимулювання зовнішньоекономічної діяльності може прискорити входження таджицьких підприємств у міжнародне виробництво, збільшити обсяги зовнішньої торгівлі і експортної валютної виручки і, таким чином, забезпечити інвестиційні потреби нашої економіки.

Таджикистан не може собі дозволити залишитися в стороні від цих змін у світовій економіці, оскільки це загрожує ще більшим відставанням республіки від інших держав, у тому числі від сусідніх перехідних країн. При цьому можливості Таджикистану зовсім не

зводяться до величезних природних ресурсів країни, значного гідроенергетичного потенціалу і сприятливого клімату. В першу чергу, можливості країни пов'язані з людським потенціалом, його освітнім, науковим і культурним рівнем, який був досі мало затребуваний, хоча саме активна підприємницька діяльність населення країни нині забезпечує внутрішні потреби Таджикистану в усіх необхідних товарах і послугах. Активна підтримка людського потенціалу країни, реформування державного фінансування науки, утворення і культури, цілеспрямований експорт робочої сили, ефективна політика у сфері іноземних інвестицій є ті напрями державної зовнішньоекономічної політики, які можуть забезпечити успіх країни у світовому ринку і якісне зростання національної економіки.

Сприятливі ціни на алюміній і бавовну в 1994–1995 роках сприяли підвищенню вступів від експорту, і в 1995 році уперше була досягнута збалансованість рахунку поточних операцій, хоча тривало накопичення Таджикистаном заборгованості по відсотках за 1993–1995 роки.

З початком реалізації державою дієвих заходів, щодо політичної і економічної стабілізації і набуттям деякого досвіду зовнішньої торгівлі, наближенням ринкових цін в ближньому зарубіжжі до світових і посиленням впливу транспортного чинника зовнішня торгівля стає усе більш раціональною.

Оподаткування в переважаючій мірі має бути орієнтоване на досягнення фіскальних цілей держави. Регулюючи функцію податків доцільно реалізовувати через показник податкового тягаря, диференціацію ставок податків залежно від значущості області економіки або сфери діяльності для досягнення стратегічних цілей країни. За можливістю, виключити більшість наявних пільг, а державну соціальну підтримку найбільш нужденним верствам населення зробити за допомогою прямих бюджетних субсидій. Ці дії значною мірою сприятимуть спрощенню оподаткування, зростанню надходження податків і скороченню державних витрат на податкове адміністрування. Простота оподаткування також сприятиме розширенню податкових знань в суспільстві і підвищенню законослужняної населення.

Удосконалюючи існуючі податкові форми, точніше їх юридичне оформлення, комбінуючи існуючі податки, поліпшення адміністрування при зборі податків. При виборі цього шляху податковий тягар не знижується, а лише в ще більшій мірі перерозподіляється між платниками податків, прибутки бюджету не

знижуються, проте механізми і процедури оподаткування спрощуються.

У цілях створення ефективної податкової системи, на нашу думку, доцільно розглянути можливість скорочення переліку сплачуваних податків за рахунок комбінування близьких по податковій базі або за змістом існуючих податків без скорочення прибутків бюджету за наступними напрямками:

- у рамках ПДВ (об'єднати ПДВ, податок з користувачів автомобіль доріг, акцизи, податок з роздрібних продажів). Для ПДВ і податку з користувачів автомобільних доріг Податковим кодексом встановлена ідентична податкова база, тому їх ставки можна було б просто об'єднати. Враховуючи невеликий перелік підакцизних товарів, встановлений законодавством, для таких товарів ставу ПДВ можна було б просто підвищити (як в Туреччині – 20%).

- у рамках прибуткового податку з фізичних осіб (об'єднати прибутковий і соціальні податки. Одночасно від страхових внесків будуть звільнені аліменти, гуманітарна і бюджетна, матеріальна допомога, державні премії Республіки Таджикистан і інші прибутки, які фактично не обкладаються страховими внесками.

- податок на майно (об'єднати податок на майно підприємств, податок на нерухоме майно фізичних осіб, податок з власників транспортних засобів). Додавання сюди і податку з власників транспортних засобів як майнового податку не повинно скоротити прибутки бюджету;

- податок на прибуток юридичних осіб (об'єднати податок на прибуток юридичних осіб, податок, що сплачується суб'єктами малого підприємництва по спрощеній системі). Таке об'єднання не змінити ні об'єм вступу по цих податках, ні зміст податкових форм.

Податкові стосунки, що формують фінансову основу сучасної держави, значною мірою обумовлюють економічну поведінку господарюючих суб'єктів і владних структур, впливаючи на економічний і соціальний розвиток країни.

У економіці немає якої-небудь специфічної державної особливості, галузевої спрямованості, немає великих підприємств загальнодержавного масштабу. Тому немає і реальній можливості брати участь в міжнародному розподілі праці. Відсутність розвиненої, конкурентоспроможної господарської спеціалізації не дає можливості встати з кимось в технологічний ланцюжок.

Здавалося б, таким економічним лідером могла б стати гірничодобувна галузь обробка коштовних каменів (як бурштин,

смарагд, сапфір і так далі) Для її розвитку об'єктивно є усі необхідні умови. Запаси коштовних каменів, є головним природним багатством Таджикистану. Обробка коштовних каменів, ювелірна продукція – одне з експортно-орієнтованих напрямів нашої держави. Сьогодні по цьому напрямку можна розробити програму для виведення ювелірного заводу з кризи, яка пропонує здійснення серйозних, масштабних перетворень на заводі, здійснення великих інвестицій, внаслідок чого можна буде добитися створення першого найбільшого підприємства і найважливішого платника податків на території республіки.

Необхідно вести роботу по легалізації заробітної плати в усіх секторах економіки. Це необхідно не лише для збільшення прибуткової частини бюджету, але і для усунення недобросовісної конкуренції в бізнесі, створення для усіх платників податків рівних умов і правил ведення підприємницької діяльності, а також підвищення кредитоспроможності населення і збільшення їх страхових накопичення (зокрема, пенсійних).

Як істотний елемент диверсифікації економіки, у тому числі її податкового потенціалу, розглядати підвищення рівня ділової активності населення, розвиток малого підприємництва, переважно у сфері послуг з тим, щоб прибутки від малого бізнесу стали одним з помітних джерел бюджету.

Великим резервом є збір платежів за негативну дію на довкілля. Ці платежі розглядаються як інструмент протидії забрудненню довкілля. Ці прибутки повинні стати в бюджеті цільовими і прямувати на фінансування заходів щодо захисту довкілля: її охороні і рекультивації, будівництву очисних споруд, тобто усьому тому, що зберігатиме світ, що оточує нас, і здоров'я людей.

Висновки. Отже, представляється необхідним доповнити Податковий кодекс РТ відповідними статтями, що дають податковим органам прав здійснювати, реальний контроль за відповідністю витрат рівню декларованих прибутків.

У той же час в сьогоднішньому виді система податкових пільг не забезпечує повною мірою соціальне регулювання і підтримку населення з низькими і середніми прибутками. Вона веде до ще більшого соціального розшарування напруженості в суспільстві.

Для підвищення ефективності і соціальної спрямованості пільг по податку на прибутки фізичних осіб представляється доцільним:

1. Довести протягом 3-4 років величину стандартного вирахування на кожного платника податків і утримання до величини не менш реального прожиткового мінімуму, що розраховується по міжнародно–

визнаних нормах.

2. Перейти від індивідуального оподаткування до оподаткування прибутків сім'ї, надавши платникові податків право самостійно вибрати індивідуальний або сімейний режим оподаткування.

3. Ввести механізм автоматичної індексації усіх стандартних і нестандартних вирахуванням з урахуванням інфляції.

4. Необхідно підвищити соціальну спрямованість соціальних вирахувань, що надаються, на шари з низькими і середніми прибутками та ін.

1. Джаббаров Р.Т. Питання державного регулювання зовні-економічної діяльності // Економіка Таджикистану : стратегія розвитку. – 2000. – № 2. – С. 66–76.
2. Назаров Т.Н. Деякі проблеми розвитку ринкової економіки і підвищення її ефективності – 45 стор.// "Економіка Таджикистану" : стратегія розвитку – Душанбе. № 2 2006 .
3. Назаров Т.Н. Таджикистан: економіка, політика, Міжнародна співпраця. – Душанбе, 2001. С. 12–13.
4. Талимова Л.А. Прибуткове оподаткування фізичних осіб і перспектива його розвитку М., 1995. – С. 23.
5. Петі У. Трактат про податки і збори. // Петі У., Смит А., Риккардо Д. Антологія економічної класики. – М: Еконо-ключ, 1993 г.
6. Пеньків Б. Оптимізація податкової системи – Економіст. № 5. – 1996.
7. Пансков В. Г. Про деякі проблеми формування Російської податкової системи // Фінанси – 2007, № 3. – С. 28.